Virgil Nestorescu

ETIMOLOGIE SAU DILETANTISM?

Este firească dorința oamenilor de a afla cum s-au născut sau de unde au fost împrumutate cuvintele din limba pe care o vorbesc. O curiozitate legitimă şi nevinovată, pe care pot să şi-o satisfacă recurgând la ajutorul dicționarelor de specialitate. Lucrurile se schimbă atunci când se încearcă rezolvarea problemelor de loc simple ale etimologiei de către amatori lipsiți de resursele necesare unui asemenea demers. Practicarea acestei discipline lingvistice cere mult mai mult decât s-ar părea la prima vedere, mai ales dacă sunt propuse soluții etimologice noi şi nu se cunosc (sau se resping) vechile explicații la care s-a ajuns, de regulă, după cercetări îndelungate. De aceea, acceptarea unui nou etimon în aceste cazuri trebuie justificată într-un mod convingător, cu aparatul critic ce se cere într-o dezbatere ştiințifică. Simpla enunțare a propunerii autorului, fără nicio urmă de argumentare, cum se procedează uneori în unele articole străine de cercetarea lingvistică adevărată, nu poate aduce servicii publicațiilor care le adăpostesc.

Acesta este cazul seriei de contribuții etimologice, aşa-zise noi, care au apărut în cursul anului 2011 în mai multe numere ale săptămânalului *Cultura*, editat de Fundația Culturală Română. Publicate în rubrica *Cultura lingvistică*, cu subtitlul *Mărturia cuvintelor*, purtând toate semnătura lui Andrei Ionescu, cele 5 articole la care ne oprim au în vedere etimologiile unor cuvinte inserate în DEX (sau în alte dicționare nespecificate), cu care autorul nu este de acord.

În primul dintre ele, intitulat *Sigiliul creştin al Romei* (nr. 15/21 aprilie 2011), cititorilor li se aduce la cunoştință faptul că „vorbitorii limbii noastre din vechime (latina dunăreană, străromâna, limba perioadei «obscure» a istoriei neamului nostru) au păstrat până relativ târziu contactul cu latinitatea şi cu lumea romanică apuseană”. Autorul presupune că „în biserică s-a folosit precumpănitor latina şi apoi străromâna, foarte probabil până în secolul al XI-lea, când apar şi unele formule liturgice slavone (judecând după conținut)”. Aceste „formule nelatine” se întâlnesc abia în secolul al XIV-lea, dar ele sunt „doar aparent ne-latine”, ceea ce domnia sa va încerca să demonstreze (împreună cu cititorii !), după ce îşi declară ferma convingere că „dăinuirea latinității în limba noastră a fost mult mai îndelungată decât se credea până acum câteva decenii şi, prin amprenta creştină care o marchează, comunitatea noastră lingvistică este în mod esențial latină”. Este aproape înduioşetoare grija sa de a nu supăra preopinenții posibili atunci când declară că îşi propune să depisteze în limba română „o serie de *elemente lexicale latine nedezvăluite încă de cercetările etimologice anterioare*, cu care țin să precizez că nu vom intra

BDD-A547 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:58:43 UTC)

în polemică, ci într-un raport de colaborare". Trebuie menționat în mod special faptul că domnia sa cercetează în mod special lexicul din scrieri religioase, deoarece „faptele de limbă de natură lexicală din domeniul vieții religioase şi bisericeşti sporesc bagajul de latinitate a limbii române".

În ce ne priveşte, nu dorim să colaborăm cu autorul, ci, dimpotrivă, să-i arătăm că nobilele sale intenții nu au şanse de realizare. Ne vom referi numai la rezultatele cercetărilor sale etimologice întreprinse cu scopul de a dovedi „latinitatea limbii române, adăugîndu-i noi elemente lexicale atribuibile latinei".

Obiectul principal al serialului etimologic supus analizei noastre este DEX-ul, care, potrivit numelui său, rămâne un dicționar explicativ foarte util, dar totodată şi cu reale slăbiciuni pe plan etimologic, fapt semnalat în mai multe rânduri de către specialişti. Din capul locului trebuie spus că informația autorului este lacunară, deoarece nu ține seama în cercetarea pe care o întreprinde de existența, între altele, a **Dicționarului limbii române** (DLR), lucrare lexicografică fundamentală, continuare a vechiului **Dicționar al Academiei** (DA). Absența datelor cuprinse în acesta l-ar fi scutit pe autor de erorile pe care le vom semnala în cele ce urmează.

După ce se consumă mult spațiu cu citate din texte biblice, în română şi latină, al căror scop nu este de la început foarte clar, se ajunge în sfârşit la cuvântul ce va fi analizat, anume la adj. **sterp**, tratat cu etimologie necunoscută în DEX. Pentru a-i afla originea, autorul porneşte de la opoziția ce se poate face între lat. *virtus* „vârtute"şi *stultitia* „prostie, nebunie", punându-şi întrebarea „dacă nu cumva şi *stultitia* a lăsat vreo urmă în limba română". Răspunsul vine imediat : „Sub raport deopotrivă fonetic şi semantic ne-am putea gândi la verbul *a stîrpi*, derivat din *sterp*...". Deşi nu este respectat niciun criteriu care ar putea justifica înrudirea dintre lat. *stultus* şi rom. *sterp*, autorul afirmă cu seninătate „ că suntem perfect îndreptățiți să presupunem că amândouă cuvintele româneşti [**sterp** şi **stîrpi]** provin din latinul *stultus*, încadrându-se fără dificultate în normele evoluției fonetice şi semantice". Care sunt aceste norme semantice, şi ce procese fonetice au dus la transformarea lat. *stultus* în *sterp*, care pot susține o asemenea afirmație, nu aflăm din textul zgârcit al acestei „cercetări". Eludându-se legile fonetice şi principiul concordanței semantice, ni se oferă cu toată seriozitatea un alt „argument": „Schimbarea spectaculoasă a sensului se poate explica în cadrul opoziției fundamentale dintre concepția lumii antice precreştine („înțelepciunea lumii acesteia") şi noul mesaj de credință propovăduit de Apostolul Pavel în numele Mântuitorului". Spre convingerea cititorului, această demonstrație originală se încheie cu explicarea inutilă a expresiei *a stârpi din rădăcină*, legată şi ea de matca latină, anume de lat. *stirpitus*, dar fără a se indica ce raport real are cu etimologia lui *sterp.*

Oamenii de ştiință au avut însă cu totul alte păreri cu privire la etimologia lui **sterp**. Al. Rosetti, pe care autorul îl citează de mai multe ori, nu crede că **sterp** provine din latină, în acest caz fiind necesară admiterea unui îndoielnic **extirpus*

BDD-A547 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:58:43 UTC)

(ILR, p.232), I. I. Rusu îl consideră element lexical preroman, având corespondent alb. **shterpë** „idem" (v. Elemente, p. 91; Obârşia tracică, p. 53), Gr. Brîncuş, mai prudent, îl trece în lista elementelor autohtone nesigure, cu referire la acelaşi alb. **shterp**ë (v. Studii, p. 174), iar DLR adoptă formula „cf. alb. **shterp**ë", care satisface pe deplin cerinţele unei etimologii corecte. Aceste puncte de vedere, dacă i-au fost cunoscute autorului, ar fi trebuit să fie combătute corect, aşa cum se practică în orice luptă de idei.

În următorul articol (nr. 20, mai 2011) cad victimă alte două cuvinte, a căror „evoluţie semantică se explică în anumite contexte ale latinei biblice": **a linchi** şi **bobârnac**. Verbul **a linchi**, definit în DEX prin „A mânca un aliment lichid, lingându-l (şi făcând un zgomot caracteristic cu limba). A mânca fără poftă, în silă, abia atingînd mâncarea", este explicat ca formaţie onomatopeică. Nefiind de acord cu soluţia etimologică „origine onomatopeică", des aplicată şi altor cuvinte din DEX sau din alte dicţionare, autorul încearcă să găsească o nouă explicaţie. Evident prin latină, căci textele religioase, care conţin preţioase informaţii încă nedescoperite, nu au fost, după părerea sa, bine exploatate de către lingvişti. Etimonul propus este lat. **derelinquo**, **- ere** „a părăsi, a lăsa". Dar „nu sensul propriu al verbului s-a transmis în limba română pe calea Bibliei", precizează autorul, care îşi începe exerciţiul etimologic cu nu mai puţin de 13 citate din Sf. Scriptură în text românesc şi apoi de unul în limba latină. Sensul menţionat ar fi totuşi cheia etimologiei cu pricina.

Autorul nu se simte obligat să explice logic transformările suferite de lat. **derelinquo** pentru a ajunge la rom. **linchi**. În ce priveşte diferenţa semantică se mulţumeşte doar să afirme: „Sensul la care poate ajunge *derelinquere* în acest context [„să-ţi laşi prânzul tău"] este tocmai acela exprimat de verbul românesc **a linchi***: a mânca fără poftă, în silă, abia atingând mâncarea*". Problemele de ordin fonetic sunt şi mai simple: : „E foarte probabil ca... prima parte a cuvântului [**dere]** să fi fost simţită ca un prefix compus**"**.

Din păcate, şi în acest caz autorul omite în mod deliberat informaţiile cuprinse în alte dicţionare. Astfel, în DA **linchi** figurează ca variantă fonetică regională, rezultată prin palatalizare, a verbului **limpi** cu sensurile: „1. (Mai ales despre câini şi pisici) A mânca sau a bea sorbind cu limba, a licăi, a lăpăi. 2. A lingări, a-şi satisface (pe ascuns) pofta de a gusta sau a mânca ceva". Ca să-i satisfacem autorului curiozitatea, îi oferim pentru primul sens şi un citat din Biblie (1688), ce se găseşte tot în DA: „Tot acela ce *va limpi* cu limba a lui dentru apă, în ce chip ar *limpi* câinele...". În ciuda autorului, este considerat cuvânt onomatopeic, pentru că şi în alte limbi (chiar neromanice) există forme similare: fr. *lamper* şi *laper*, cat. *llepar*, engl. *lappian*, flamand *lappen.* A se vedea acelaşi tratament al lui *linchi* şi în MDA, lucrare lexicografică recent apărută.

Celălalt cuvânt, **bobîrnac**, cu etimologie „obscură" în DEX, se bucură de o rezolvare etimologică originală. Neavând habar de fonetica limbii române, mai ales

BDD-A547 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:58:43 UTC)

de cea istorică, autorul presupune că **bobârnac** este urmaşul „cuvântului folosit frecvent în perioada creştină, şi anume lat. **gobernac(u)lum**, **-i**, care înseamnă „cârma unei corăbii şi, prin extensie, cîrmuire, guvernare...". Dacă aspectul fonetic este lămurit cu nonşalanţă, *prin asimilaţie fonetică*, termen vag care nu spune nimic, în schimb cu privire la cel semantic discuţia este mai laborioasă. Citând definiţia dată lui *bobârnac*, autorul greşeşte fundamental când afirmă că „figurează în DEX cu un înţeles *degradat* faţă de cel vechi", dar nu spune că de fapt acesta este un sens figurat, o dezvoltare târzie a celui principal de „lovitură dată peste nas peste ureche etc.", cum este tratat în toate dicţionarele importante ale limbii române (cf. DA, MDA). Ar fi vorba deci de un sens vechi, pe care nu l-a ştiut nimeni până acum, când se propune pentru prima oară originea sa din latină. Nu ne putem abţine să arătăm în ce stil este exprimată această necunoscută aventură semantică a bietului *bobârnac*: „*Evoluţia sensului nu prezintă greutăţi insurmontabile. Faptul că azi* **bobîrnacul** *a ajuns să însemne o înţepătură răutăcioasă nu exclude posibilitatea de a fi cunoscut cândva sensul intermediar de imbold, de îmboldire stimulatoare, de impulsionare, de stabilire a direcţiei de deplasare a corăbiei, de cârmuire sau de ţinere a cârmei"*.

În continuare, asistăm la un veritabil delir etimologic, când se încearcă să fie dovedită înrudirea „la fel de probabilă" dintre **bobârnac** şi **cârmă**, întemeiată pe faptul că substantivul **cârmă** provine tot din latină, adică din **gubernum,** şi nu din slavonul **kruma**, cum figurează în DEX**.** În primul rând, **cârmă** nu provine din slavonă (termen pentru care autorul ar fi găsit lămuriri în *Enciclopedia limbii române*, p. 526–527), ci din slava veche (notat în DEX prin sl. *krŭma*). În al doilea rând, dovada furnizată de autor este, fonetic şi semantic, o greşeală foarte gravă: „*În slavonă,* kruma *ar fi putut veni, desigur, şi din greacă, din verbul* kivernao, *cu acelaşi înţeles. Dar mai probabil e ca slavii să-l fi luat direct din străromâna vlahilor, (ascultând, fonetic, de legea silabelor deschise), cu care au luat contact imediat după apariţia lor în spaţiul balcanic. În română, însă, e mult mai plauzibil să fi venit din latină, fără să fi fost nevoie de târziul intermediar slavon* kruma".

Îi recomandăm autorului să recitească lucrările de lingvistică generală şi în special pe cele de slavistică, deoarece între altele va afla că aşa-zisul „slavon *kruma*", iarăşi confundat cu v. sl. krьma, are corespondente în mai multe limbi slave moderne (cf. sb. *krma*, bg. *кърма,* slovac *krma*, rus. *корма*), iar toate acestea sunt moştenite din slava comună (dinainte de apariţia scrierii), din forma reconstruită **kъrma* (v. Berneker, SEW I p. 668). Ideea că rom. **cârmă** a fost împrumutat de slavi, şi nu invers, este o dovadă de crasă incompetenţă, iar ilustrarea acestei aserţiuni printr-o fotografie ce reprezintă *o cârmă de corabie* este un mijloc ieftin de almanah, de propagandă vizuală, inadecvat într-o dezbatere ce pretinde a fi ştiinţifică.

BDD-A547 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:58:43 UTC)

Aceleaşi metode de lucru sunt folosite şi în analiza verbelor **a porni** şi **a zgândări** (nr. 28, 21 iulie 2011). Nenumărate citate din Biblie, cu rol de martori-cheie ce nu pot fi combătuți, preced etimologiile promise în titlu. Pornind de la ideea falsă că verbul **porni** nu este de origine „slavonă", autorul se ocupă numai de sensul său învechit şi dialectal „a face dragoste", care ar proveni nici mai mult, nici mai puțin, din lat. **fornico** „a curvăsări, a se prostitua", sens curent în „latina creştină". Cum se justifică transformările fonetice presupuse în acest caz, sau cum se explică celelalte înțelesuri ale lui **porni** sunt fenomene care nu trezesc interesul autorului. Cititorului nu-i rămâne decât să creadă ce i se recomandă a fi adevărat, fără să-şi pună întrebări, mai ales că este vorba de „filoane biblice", folosite, ne pare rău să constatăm, nu numai ca izvor credibil de documentare, dar şi ca o pavăză nevăzută a etimologiilor formulate.

Ne facem datoria să-i comunicăm autorului că **porni** este în mod absolut sigur împrumutat din slava veche (nu slavonă!), adică din **порнѫти**, cum se spune de altfel, fără excepție, în toate dicționarele limbii române, pe care este inutil să le amintim aici. Era obligatoriu ca această etimologie unanim acceptată să fie combătută cu mijloace ştiințifice, nu prin formularea unei simple păreri personale, izvorâte din necunoaştere şi din dorința de a fi original cu orice preț. Iar dacă pe autor l-a intrigat cumva etimonul prin forma sa fonetică, adăugăm că sunt şi alte verbe de conj. a 4-a provenind tot din verbe vechi slave cu terminația la infinitiv **-onti** (**-ant**i): *îndrăzni* (*în*+ înv. *drăzni*< *draznonti*), *plesni*, *poticni*, *răcni*, *răstigni*.

Şi în cazul lui **zgândări**, lăsat în DEX fără etimologie, dl. Andrei Ionescu îşi pune la lucru talentul de improvizator. În comentariile pe care ni le serveşte pe marginea textelor religioase, citate şi aici din belşug, ne sugerează ideea că **zgândări** este sinonim cu **scandaliza**, ceea ce este suficient pentru a le pune în legătură. Atât şi nimic mai mult. Dar cum s-a ajuns de la lat. medieval **scandalizo** la **zgândări**, ce procese fonetice şi semantice au avut loc, astfel ca să se justifice această etimologie năzdrăvană (deşi îi putem spune chiar *scandaloasă*), rămâne un mister pe care autorul nu se încumetă să-l dezlege. Aceeaşi rețetă etimologică, în care nu se dau explicațiile necesare consumatorului de „cultură lingvistică", dornic să mai afle câte ceva din tainele limbii române.

În nr. 28, 9 iunie 2011 alte două verbe sunt supuse cercetării, potrivit desigur aceloraşi canoane. Verbul **a se cărăbăni**, explicat în DEX prin tc. *cek arabayi* „trage-ți căruța", sub influența lui *a (a se) căra*, cu o etimologie „orientală" în care autorul nu crede, este pus pe acelaşi plan cu **a (se) căra**, din cauză că între ele există asemănări semantice. Acest motiv i-ar da dreptate să le găsească un etimon comun, deoarece pe de altă parte îl nemulțumeşte explicația din DEX dată lui *a căra* prin „ipoteticul lat. **carrare*". Cum era de aşteptat, noua explicație pe care o propune, tot fără să aducă argumentele de rigoare, este tot prin latină, anume *quaero, -ere* „a căuta". Desigur, nu contează că prin inventarea acestui aşa-zis etimon

BDD-A547 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:58:43 UTC)

se lasă nerezolvate importante probleme fonetice şi semantice, iar prin admiterea sa ar trebui acceptată şi ideea că a putut da naştere la două verbe româneşti atât de îndepărtate fonetic.

Această siluire a adevărului nu merită multă discuţie. Neştiind istoria limbii, neavând elementare cunoştinţe de lexicografie, autorul comite chiar de la început o mare greşeală, alăturând pe plan etimologic două cuvinte cu o istorie proprie, apărute în limba română în perioade diferite. Dacă ne referim la adevărata etimologie a celor două verbe, nu este nimic de reţinut din propunerile infantile făcute de Domnia Sa. Etimologia dată curent în toate dicţionarele limbii române verbului **a (se) căra** nu poate fi pusă la îndoială. La rândul lui *a (se) cărăbăni*, cuvânt împrumutat târziu, beneficiază de o explicaţie indubitabilă, care a fost de curând reluată după DEX, corectată şi întregită cu importante date noi: *cărăbăni* (prima atestare în 1819), provine din tc. **[çe]k arabanı** „şterge-o!, întinde-o!, cară-te! (literal: „trage-ţi căruţa!") de unde, prin deglutinarea secvenţei *çe-*, interpretată drept pronumele relativ-interogativ *ce*, s-a format sensul (pop., fam.) „a o şterge, a pleca repede, a o întinde, a se căra"(Suciu, p. 179–180).

Ultimul articol (nr. 34, 1 septembrie 2011) cuprinde, sub titlul *Izvoarele limbii române*, un anunţ privind conţinutul viitorului ciclu de etimologii aflat în pregătirea autorului, după ce va fi părăsit domeniul latinismelor care i-au dat speranţa că a reuşit „să sporească conştiinţa latinităţii, prin prezentarea unor evoluţii semantice nu o dată surprinzătoare". Noul teritoriu al cercetărilor sale va fi „primul superstrat al limbii române... şi anume cel germanic vechi", deşi lingviştii se îndoiesc că în limba română pot fi găsite împrumuturi de la vechile populaţii germanice (Rosetti, ILR p. 239–243).

Încheierea acestui articol programatic merită toată atenţia: „După această sumară jalonare a terenului pe care vom păşi în continuare, şi după precizarea privitoare la izvoarele principale ale limbii noastre: cel latin şi cel moeso-gotic, îndeosebi în filoanele lor biblice, îmi exprim speranţa că în curând se va vedea limpede că întreaga viaţă a comunităţii noastre **atârnă** (din lat. *aeterno*) de cele veşnice, că e **întocmită** (din lat. *dogma*), sau **alcătuită** (din moeso-gotică: *alhs* = templu şi *taujan* = a face) în cel mai profund spirit creştin". Dintr-un singur foc sunt rezolvate foarte economic trei etimologii: fără citate copios luate din textele biblice, fărăr vreo referire la DEX, calul de bătaie al autorului, fără comentarii ajutătoare. Şi aici informaţiile din orice dicţionar al limbii române se opun viziunilor „ştiinţifice" ale lui Andrei Ionescu: **a atârna** este format pe teren românesc din *a*+ *târn* (DA, DEX, MDA) şi nu are nevoie de etimonul latin *aeterno*, care nu face altceva decât să provoace haz; vb. **întocmi** nu are nicio legătură cu lat. *dogma*, ci este o formaţie românească din *în* + *tocmi* (< v. sl. **тъкъмити**, Rosetti, ILR, p. 316, DEX; cf. DA, s.v. *întocmi*); vb. **alcătui** provine din magh. *alkotni*, cu sens identic (DA, DEX, MDA), iar primitiva soluţie născocită de autor ţine, în cel mai bun caz, de domeniul fantasticului.

BDD-A547 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:58:43 UTC)

Asemenea producţiuni filologice ne amintesc vechi manifestări de purism latinizant care au mai fost înregistrate în istoria lingvisticii româneşti. Sperăm că răbufnirea lor recentă, întrupată în aceste etimologii cu falsă alură ştiinţifică, va fi dată repede uitării, rămânând doar ca un trist exemplu al diletantismului agresiv în cercetările consacrate etimologiei cuvintelor limbii române.

BIBLIOGRAFIE

Berneker, SEW = E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg, 1908–1914.
Brîncuş, Studii = Gr. Brîncuş, *Studii de istorie a limbii române* (I), Bucureşti, Editura Academiei, 2007.
DA = *Dicţionarul limbii române*, publicat de Academia Română, *A-De* şi *F-Lojniţă*, 1913–1949.
DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965.
Enciclopedia = *Enciclopedia limbii române*, coord.: Marius Sala, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 200l.
MDA = *Micul dicţionar academic*, coord. : Marius Sala, Ion Dănăilă, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001–2003.
Rusu, Elemente = *Elemente autohtone în limba română*. *Substratul comun româno-albanez*, Editura Academiei, Bucureşti, 1970.
Rusu, Obârşia = *Obârşia tracică a românilor şi albanezilor*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
Rosetti, ILR = Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968.
Suciu, Influenţa = Emil Suciu, *Influenţa turcă asupra limbii române*. II *Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2010.

ÉTYMOLOGIE OU DILETTANTISME?

(Résumé)

L'article se propose de commenter quelques étymologies publiées dans les pages d'un hebdomadaire roumain de profil culturel.

Cuvinte-cheie: etimologie, sterp, linchi, bobârnac, cârmă, a porni, a zgândări, a (se) cărăbăni, a (se) căra, a alcătui, a atârna, a întocmi.

Mots clés: étymologie, *sterp* „stérile, aride", *linchi* „laper; lamper", *bobârnac* „chiquenaude", *cârmă* „gouvernail", *a porni* „partir; démarer", *a zgândări* „attiser", *a* (*se) cărăbăni* „décamper; porter", *a (se) căra* „charrier", *a alcătui* „faire; composer", *a atârna* „suspendre; dépendre", *a întocmi* „élaborer; dresser".

Bucureşti, B-dul Al. Obregia nr. 24

BDD-A547 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:58:43 UTC)